

ELS DEBATS ENTORN DELS ORÍGENS SETCENTISTES DE LA INDUSTRIALITZACIÓ CATALANA¹

FRANCESC VALLS-JUNYENT
Universitat de Barcelona

Article lliurat el 7 d'octubre de 2015. Acceptat el 23 de febrer de 2016

RESUM

Catalunya ha estat un país industrial. La densitat i intensitat assolida per la indústria al llarg dels segles XVIII, XIX i XX ha convertit aquesta línia d'especialització econòmica en un dels trets d'identitat d'aquest país. Les arrels de la reeixida arrencada industrial catalana s'enfonsen en el segle XVIII. La «Catalunya vençuda» que havia perdut les seves institucions i llibertats constitucionals després de la Guerra de Successió, va ser capaç de menar un procés de creixement i transformació econòmics que va situar-la en una bona posició de partida per a l'inici d'un procés d'industrialització a l'anglesa. El fet que aquest fort creixement de l'economia coincideixi amb el triomf de l'absolutisme centralista dels Borbó ha obert les portes a interpretacions que volen posar en relació ambdós fets. L'objectiu d'aquest article és confrontar les diverses interpretacions donades als orígens del creixement econòmic català del segle XVIII.

1. Aquest article forma part de la recerca que es desenvolupa en el marc dels projectes finançats pel Ministerio de Educación Cultura y Deporte HAR2015-64769-P i HAR2015-69620-C2-1-P i del Grup de Recerca Consolidat de la Generalitat de Catalunya 2014-SGR-1345. Vull fer constar el meu agraïment als dos avaluadors de l'article pels suggeriments bibliogràfics que m'han fet, i als estudiants del màster d'Història Econòmica de la UB del curs 2015-2016 pels seus comentaris sobre un primer esborrany que, sens dubte, han contribuït a millorar la versió final d'aquest article.

PARAULES CLAU

Creixement econòmic, industrialització, Guerra de Successió, absolutisme, política econòmica.

Debates on the 18th century origins of Catalan industrialisation

ABSTRACT

Catalonia has long been an industrial country. The density and intensity achieved by industry throughout the 18th, 19th and 20th centuries turned this line of economic specialisation into one of the country's hallmarks. The roots of Catalonia's industrial boom lie deep in the 18th century. The «vanquished Catalonia», which had lost its institutions and its constitutional freedoms after the War of the Spanish Succession, was able to drive its economic growth and transformation towards the ideal starting point of an industrialisation such as the one in Great Britain. The fact that this strong growth in the economy coincided with the triumph of Bourbon centralist absolutism has encouraged interpretations that seek to link one with the other. The aim of this article is to analyse the different interpretations given by different scholars regarding the reasons behind Catalonia's economic growth in the 18th century.

KEYWORDS

Economic growth, industrialisation, War of the Spanish Succession, absolutism, economic policy.

I. LA INDUSTRIALITZACIÓ, UN ELEMENT FONAMENTAL DE LA IDENTITAT CATALANA

Catalunya ha estat –i encara és– un país industrial. La densitat i intensitat assolida per la indústria al llarg dels segles XVIII, XIX i XX va convertir aquesta línia d'especialització econòmica en un dels elements distintius del país, en un tret de la seva identitat. Aquesta peculiaritat adquireix una major rellevància pel seu caràcter doblement excepcional. És excepcional, en primer lloc, en el context mediterrani, àmbit geogràfic on el procés d'imitació de la Revolució Industrial que s'havia produït a Anglaterra a finals del segle XVIII

es va donar de manera reeixida en ben pocs indrets. S. Pollard va caracteritzar la industrialització com un fenomen que es produïa sempre a escala regional. Per aquest historiador britànic, al segle XIX és molt més pertinent parlar de regions industrials que no pas de països industrials. Ara bé, la majoria de les regions industrialitzades del segle XIX, en el mapa de Pollard es distribueixen en un àmbit territorial que segueix l'eix que va des de la Gran Bretanya de la Revolució Industrial fins als Alps. Al sud dels Alps i dels Pirineus, en ben poques contrades va arrelar la indústria manufacturera moderna.² Només al Piemont-Llombardia al nord d'Itàlia i, sobretot, al nord de la península Ibèrica, en aquella Catalunya que en aquest «contorn mediterrani» es convertí, al llarg del segle XIX, en l'autèntica «*excepció industrial*».³

La industrialització de Catalunya també ha estat un fet excepcional perquè es va produir en el context d'un Estat, l'espanyol, on durant tot el segle XIX l'agricultura fou l'activitat predominant de manera aclaparadora, i les estructures socioeconòmiques en el marc de les quals es desenvolupava l'activitat agrària poden definir-se com a arcaiques. Segons un sector molt significatiu de la historiografia espanyola, l'endarreriment de l'agricultura i l'escassa evolució i modernització de les estructures agràries durant el segle XIX foren conseqüència de la peculiar forma en què es va realitzar la reforma agrària liberal. Els canvis institucionals que les reformes liberals van comportar, en lloc d'aniquilar les estructures feudals encara subsistents a principis del segle XIX, ben al contrari, van servir per consolidar-les en convertir els que haurien d'haver estat les principals víctimes d'aquesta reforma en els seus principals beneficiaris, d'acord amb l'afortunada expressió de J. Fontana.⁴ L'endarreriment de la resta de l'Estat hauria esdevingut un llast que va, si no frenar, minvar el ritme de la industrialització catalana pel fet que el principal mercat de les fàbriques catalanes era un mercat poc profund, format per una massa ingent de pagesos pobres amb un baix poder adquisitiu, sotmès, a més, a les contingències d'una demanda molt fluctuant i dependent de l'evolució de les collites.⁵

2. Sidney POLLARD (1981), *Peaceful Conquest. The Industrialization of Europe 1760-1970*, Oxford, Oxford University Press.

3. Pierre VILAR (1974), «La Catalunya industrial: reflexions sobre una arrencada i sobre un destí», *Recerques*, núm. 3, p. 8.

4. Josep FONTANA (1973), *Cambio económico y actitudes políticas en la España del siglo XIX*, Barcelona, Ariel, p. 147-213.

5. Jordi NADAL (1975), *El fracaso de la Revolución industrial en España, 1814-1913*, Barcelona, Ariel. La culpabilització de l'agricultura com a sector retardatari de l'economia espanyola

Malgrat tot, a finals del segle XIX Catalunya havia esdevingut un territori molt industrialitzat. Segons càlculs de Jordi Nadal li corresponia una quota del 38,5 % de l'activitat industrial espanyola (sense tenir en compte el País Basc).⁶ En conseqüència, segons aquest autor, el Principat havia esdevingut de manera incontestable «la fàbrica d'Espanya».⁷ Aquesta industrialització reeixida en un context espanyol d'endarreriment econòmic havia tingut evidentment importants conseqüències sobre l'estructura social catalana, que en ben poca cosa s'assemblava a la de la resta d'Espanya. La industrialització havia accentuat el fet diferencial en relació amb la resta de l'Estat i l'activitat fabril es convertí molt ràpidament en un dels elements característics dels països, de la seva economia, de la seva estructura social i, també, dels conflictes interns que posaven en tensió la societat catalana. El 1906, E. Prat de la Riba en la seva obra de referència, *La nacionalitat catalana*, ja podia posar la «indústria» –que, deia, «no n'hi havia enlloc més d'Espanya»– al costat de la llengua i del dret civil propis, com un més dels elements que conformaven la identitat de Catalunya.⁸ Més recentment, l'historiador J. Fontana, des d'una perspectiva molt diferent, ha insistit en aquesta idea. El triomf del capitalisme i de la industrialització no sols haurien conferit a l'economia i la societat catalanes

és el que ha portat altres autors a parlar, amb certa ironia, del «pozo de todos los males», a Josep PUJOL (ed.) (2001), *El pozo de todos los males: sobre el atraso en la agricultura española contemporánea*, Barcelona, Crítica). Sobre les posicions historiogràfiques al voltant de les raons del retard espanyol vegeu Jordi NADAL; Carles SUDRIÀ (1993), «La controversia en torno al atraso económico español en la segunda mitad del siglo XIX (1860-1913)», *Revista de Historia Industrial*, núm. 3, p. 199-224, i Ernesto LÓPEZ-LOSA (2012), «El atraso económico español en el espejo europeo (1813-1914)», *Revista de Historia Industrial*, núm. 43, p. 15-64.

6. Jordi NADAL (1987), «La industria fabril española en 1900. Una aproximación», a Jordi NADAL, Albert CARRERAS i Carles SUDRIÀ (comp.), *La economía española en el siglo XX. Una perspectiva històrica*, Barcelona, Ariel, p. 23-61.

7. Jordi NADAL (1985), *Catalunya, la fàbrica d'Espanya*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona.

8. Enric PRAT DE LA RIBA (1906), *La nacionalitat catalana*, Barcelona, Tip. L'Anuari de l'Exportació, p. 125. El fragment sencer diu: «D'indústria, no n'hi havia en lloch més d'Espanya. El seu parlar matern tampoch era'l parlar comú d'Espanya. Les lleys civils de la família catalana eren molt diferents del *derecho común*, del *derecho patrio*. Aquí y allà, altres consuetuts, supervincencies d'institucions ignorades marcaven altres escepcions, altres separacions del règim general». Cal tenir en compte l'estudi amb què Prat de la Riba es doctorà a Madrid el 1894: vegeu Enric PRAT DE LA RIBA (1898), *Ley Jurídica de la Industria. Estudio de filosofía jurídica seguido de bases para la formación de un código industrial*, Barcelona, Llib. de Penella Bosch.

uns trets específics, ben diferents dels de la resta d'Espanya, sinó que, a més, aquesta «societat espanyola força més endarrerida, que no assumirà de fet la conveniència de la industrialització fins ben entrat el segle xx, [...] incapaç de comprendre les regles del joc capitalista, les veu com a «defectes» del poble català [...] i en fa nous arguments per a la seva malfiança i el seu menyspreu».⁹

2. LA PARADOXA DELS ORÍGENS SETCENTISTES DE LA INDUSTRIALITZACIÓ CATALANA

També Pierre Vilar va insistir en la idea que el triomf de la industrialització i del capitalisme va dotar l'economia catalana d'una «originalitat» –aquest és el terme que ell fa servir sovint.¹⁰ Vilar, nascut a Frontignan (Llenguadoc) el 1906, va estudiar geografia a la Sorbona i en un principi s'havia proposat dedicar la seva tesi doctoral a la viticultura del Llenguadoc. Però un dels seus mestres, el geògraf Max Sorre, el va convèncer d'iniciar l'estudi del que en aquells moments, als anys vint del segle xx, fins i tot des de la Sorbona de París es veia com una anomalia a la riba mediterrània: la concentració industrial de Barcelona. Amb l'objectiu d'emprendre la recerca del com i el perquè d'aquesta «excepcionalitat», Vilar va arribar a Barcelona l'any 1927.¹¹

9. Josep FONTANA (1988), *La fi de l'Antic Règim i la industrialització (1787-1868)*, Barcelona, Edicions 62, p. 138. En l'encara més recent obra de Josep FONTANA (2014), *La formació d'una identitat. Una història de Catalunya*, Vic, Eumo, p. 226, de manera similar sentència que «el conjunt de les característiques que en el transcurs de prop de mil anys havien configurat una identitat pròpia que caracteritzava el poble, o la nació dels catalans, resistiren en uns primers moments –referint-se a la desfeta de 1714– i s'enriquieren encara amb els nous elements que hi va aportar el desenvolupament d'una societat industrial».

10. Pierre VILAR (1995), *Introducció a la història de Catalunya*, Barcelona, Edicions 62, p. 125.

11. Rosa CONGOST (2011), «Perquè l'historiador és dins la història...». Aproximació a la vida i l'obra de Pierre Vilar», *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, XXII, p. 247-264. Fruit de les seves primeres recerques sobre el tema, Pierre Vilar va publicar diversos articles primerencs com ara Pierre VILAR (1929), «La vie industrielle dans la région de Barcelone», *Annales de Géographie*, XXXVIII, p. 339-365; Pierre VILAR (1934), «Le port de Barcelone», *Annales de Géographie*, XLIII (1934), p. 489-511, o bé Pierre VILAR (1935), «Barcelone», *Revue de Géographie des Pyrénées et du Sud-ouest*, VII, p. 22-33.

A poc a poc, P. Vilar es va adonar que el mètode històric, la història, li seria més útil que no pas la geografia per aconseguir l'objectiu que es proposava, atès que l'«originalitat» catalana havia estat adquirida a través d'un procés de llarg termini que enfonsava les seves arrels, com a mínim, en el segle XVIII. Concentrà el seu esforç investigador en aquest període, el segle XVIII, i va arribar a completar l'estudi de tres aspectes fonamentals de la trajectòria catalana durant aquella centúria: la demografia, les transformacions en el sector agrari i el creixement dels intercanvis que van fer possible un desenvolupament extraordinari del capital mercantil. Malgrat que va quedar-li per fer l'estudi del creixement i de les transformacions de la manufactura, amb la seva *La Catalogne dans l'Espagne moderne. Recherches sur les fondements économiques des structures nationales* (apareguda el 1962) restaven posades les bases sobre les quals seria possible construir una explicació i interpretació de l'èxit de la industrialització catalana vuitcentista. Ell es mostrava plenament conscient que havia estat l'acumulació d'un capital industrial «l'únic factor decisiu de la naixença d'una societat nova a Catalunya i d'un desenvolupament desigual al si de la Península».¹²

De totes maneres, l'obra de Vilar i les aportacions que s'han produït posteriorment seguint la seva estela han servit per posar de manifest una paradoxa: el procés de creixement econòmic setcentista que portaria Catalunya a convertir-se en una de les primeres regions europees seguidores de la Revolució Industrial britànica s'havia iniciat l'endemà mateix de la pèrdua de les institucions pròpies de govern i de l'anul·lació de tot l'ordenament jurídic propi del qual Catalunya s'havia dotat al llarg dels segles anteriors. S'havia iniciat, en paraules de Vilar mateix, «en un dels punts més baixos de la corba política catalana».¹³ O si preferim l'expressió d'E. Lluch, va ser «la Catalunya vençuda»,¹⁴ aquella Catalunya que havia sortit contundentment derrotada de la seva participació en una guerra internacional com havia estat la Guerra de Successió espanyola del principi del segle XVIII, la que en tan sols unes dècades havia aconseguit activar un cercle virtuos de creixement econòmic que havia de situar-la en una molt bona posició

12. Pierre VILAR (1964-1968), *Catalunya dins l'Espanya Moderna*, Barcelona, Edicions 62, vol. 1, p. 15-87.

13. Pierre VILAR (2013), *Introducció a la història de Catalunya*, Barcelona, Edicions 62, p. 124. [Aquesta obra correspon a la «Introducció» que Vilar va escriure a la *Història de Catalunya* dirigida per ell mateix i publicada en diversos volums a partir de 1987].

14. Ernest LLUCH (1996), *La Catalunya vençuda del segle XVIII. Foscors i clarors de la Il·lustració*, Barcelona, Edicions 62.

de partida en la cursa per la industrialització. Tornant a les paraules de Vilar, és a partir de 1714 quan comença «la *reconstitució sistemàtica* del creixement que condueix Catalunya cap al seu destí modern».¹⁵

És aquesta paradoxa la que ha alimentat el debat entre els historiadors. Es tracta, però, d'un debat que evidentment no està exempt de connotacions i consideracions polítiques i en el qual els components de tipus ideològic han acabant tenint un pes molt gran. Es tracta d'un debat que arrenca del segle XVIII mateix. Des del moment que els coetanis van poder començar a percebre la magnitud i la rellevància que tenien les transformacions experimentades per l'economia i la societat catalanes, van posar-se de manifest interpretacions alternatives, de vegades complementàries però ben sovint contraposades, sobre quins eren els orígens i les causes d'aquest creixement.

Entre aquestes visions dels contemporanis mateixos, destaquen la de P. Rodríguez Campomanes i la d'A. de Capmany i Montpalau. Tal com ha mostrat en diversos dels seus treballs l'historiador R. Grau, ambdós coetanis van plantejar des d'una òptica diametralment contraposada els orígens de la reeixida trajectòria setcentista de l'economia catalana.¹⁶ Per l'asturià havia estat el fet de portar la guerra sobre territori espanyol des de finals del segle XVII i, sobretot, amb motiu de la Guerra de Successió, l'element determinant del canvi de conjuntura econòmica en relació amb períodes anteriors, en els quals les guerres imperials espanyoles fora de la Península s'havien convertit en una sagnia insuportable per a l'economia del país. Deia Campomanes:

La guerra es un mal necesario entre los hombres para reprimir la ambición o la opresión, y también para vengar las injurias graves y perjuicios considerables que se intentan causar a una nación independiente o a sus aliados. A veces es necesario llevar para estos fines las tropas fuera del reyno; pero esta precisión, común a todas las naciones en ciertos lances, se había hecho entre nosotros sistema. Si se hace la guerra fuera del propio país, lleva la substancia de la nación que la sostiene, aparta de su circulación sumas inmensas y enriquece a la nación que la sufre; porque abastece ésta con sus frutos y sus ma-

15. VILAR (1964-1968), vol. 1, p. 87.

16. Vegeu, per exemple, Ramon GRAU FERNÁNDEZ (2006), *Antoni de Capmany i la renovació de l'historicisme polític català*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona; també Ramon GRAU FERNÁNDEZ (2004), «Antoni de Capmany i el primer discurs contra Campomanes», *Josep Fontana. Història i projecte social. Reconeixement d'una trajectòria*, Barcelona, Crítica, p. 539-550.

manufacturas de quanto necesita el ejército agresor. El ejército defensor utiliza del propio modo al país atacado, que suele ser el propio, y de una mansión continua de tropas resulta animarse la industria nacional y la agricultura. Las guerras civiles de sucesión atrajeron a España el teatro de la guerra. Para sostener sus empeños introdujeron sumas inmensas nuestros enemigos, con que pagar sus tropas. Todas estas cantidades repusieron un fondo efectivo de que carecía casi enteramente la España, y adquirió la Península una circulación superior a quantas haya tenido desde el descubrimiento de las Indias. Pocos creerían en el año de 1703 que aquellas injustas invasiones se habían de convertir en verdadera utilidad de la España. Desde entonces se ha de tomar la época de su restablecimiento. Esta fue la primera ventaja que logró la España en el glorioso reinado de Felipe V. Las tropas españolas se empezaron a vestir y armar de manufacturas de España por la primera vez; lo qual antes se hacía en Flandes e Italia, faltando en la Península toda disposición de hacerse en ella el vestuario y armamento al fin de Carlos II. La elevación de Felipe V al trono reunió quanto podía ser útil a la nación y la fue libertando de pagar una balanza tan grande al extranjero.

Evidentment, entre les regions més beneficiades pel retorn de la guerra al territori espanyol hi hauria València i Catalunya atès que, segons les paraules de Campomanes, «Valencia mejoró sus fábricas con la Guerra de Sucesión, por haberse avicinado allí un gran número de soldados extranjeros diestros en texer estofas de seda. Cataluña se reparó por iguales medios».¹⁷

Contra aquesta visió de Campomanes, Ramon Grau ha volgut contraposar la visió del més notable representant del corrent il·lustrat a Catalunya, Antoni de Capmany.

Más errados han andado otros que, ignorando que en Cataluña las artes y oficios son tradicionales desde el siglo XIII, han creído que las guerras de sucesión de principios de éste y el acantonamiento de tropas animaron la industria y las manufacturas, sin reparar en que, de los innumerables ramos de artes que florecen en aquel Principado, sólo cinco o seis tienen relación

17. **Pedro RODRÍGUEZ DE CAMPOMANES** (1775), *Discurso sobre la educación popular de los artesanos y su fomento*, Madrid, Antonio de Sancha, p. 419-421, segons la cita que en fan Manuel ARRANZ i Ramon GRAU (1991), «L'economia urbana de Barcelona i la Guerra de Successió», *Recerques*, 24, p. 128.

con el vestuario, armamento y forniture de la milicia; y que el vasto comercio y navegación en que igualmente lleva una incomparable ventaja a las demás provincias en este siglo de ningún modo depende del decantado acantonamiento de tropas; pudiéndose aplicar las mismas reflexiones con respecto al admirable estado de la agricultura en todos sus ramos. Además, estas mismas guerras y los acantonamientos que posteriormente se han verificado en otras partes de esta Península para varias expediciones militares no han excitado a sus moradores a estimar el trabaxo, a codiciar los frutos de la industria; y por consiguiente, todos los tesoros derramados en algunas de ellas con el armamento de inmensas esquadras y reunión de tropas no han hecho establecer un telar nuevo ni producir una espiga más de trigo. Los exércitos suelen fomentar y enriquecer a un país, es cierto, pero es al que tiene ya industria, espíritu de economía y amor al trabaxo; al paso que asuelan a los demás, y así los temen como carga o castigo sus moradores. Tan contrarios efectos bien se pueden comparar con los del riego, que fertiliza las tierras preparadas y estercoladas y esteriliza y disipa a las que no tienen antes los abonos necesarios para recibir el agua. Luego será preciso atribuir el exercicio constante de las artes en Cataluña a otras causas que, aunque hoy no subsistan vivas, su impulso continúa obrando por el exemplo, la tradición y la educación doméstica, y constituyen un carácter nacional, mas no individual. Un catalán de tierna edad, criado o trasplantado en país de haraganes, se vuelve haragán y contrae los vicios o falsas ideas de los que le rodean. Éste, como lo ha enseñado ya la experiencia, fuera de la vista de los suyos, perderá aquella actitud y afán de sus paysanos, aquella codicia de las ganancias de la vida laboriosa y aquel deseo de gozar de las comodidades que ésta ofrece o promete al artesano. Los catalanes son industriosos por espíritu de imitación, reunidos en pueblo, en comunidad nacional; es decir, en el seno de sus familias, a la vista de los otros que les ayuden con su exemplo; semejantes a los castores, cuya industria maravillosa queda reducida a un instinto puramente pasivo quando se les dispersa y desune de su sociedad.¹⁸

18. Antonio DE CAPMANY Y DE MONTPALAU (1779), *Memorias históricas sobre la marina, comercio y artes de la antigua ciudad de Barcelona*, Madrid, Antonio de Sancha, vol. III, p. 314-315. Cita feta a partir de Ramon GRAU FERNÁNDEZ (2014), *Després de 1714: avançar, reivindicar, recordar*, Materials del Curs-Taller del Seminari d'Història de Barcelona.

3. EL PLANTEJAMENT DE JAUME VICENS VIVES I JORDI NADAL DAVANT LA PARADOXA DE L'ÈXIT CATALÀ SETCENTISTA

Més enllà dels coetanis, el debat ha continuat de la mà dels historiadors ja en la segona meitat del segle xx. Una de les intervencions més rellevants per mirar de resoldre aquesta paradoxa segons la quals va ser just després de la derrota de 1714 que Catalunya va aconseguir un èxit esclatant a nivell econòmic, fins al punt de situar-se en una molt bona posició de partida per a la industrialització, va venir de la mà de Jaume Vicens Vives, en ple franquisme (en el moment en què Catalunya estava experimentant, per tant, els efectes d'una nova derrota). En el llibre de Vicens *Notícia de Catalunya*, trobem un capítol titulat «Eina i feina» en el qual sense fer cap referència explícita al segle XVIII, en tot el text plana l'ombra de la derrota catalana i de la subsegüent reeixida trajectòria econòmica. Per Vicens és ben clar que «el treball» és «l'eix de la continuïtat catalana». Ho justifica de la manera següent: «En un poble com el nostre en què s'han repetit les ensopegades històriques, l'únic refugi col·lectiu ha estat la feina». La passió pel treball fa que, segons Vicens, els catalans s'assemblin als alemanys. Això és així perquè com ells «sabem refugiar-nos en la feina en el moment de les grans sotragades, quan s'ensorra l'edifici de les nostres il·lusions i anem esmaperduts topant per les cantonades de la Història». Insisteix encara Vicens que «el triomf damunt l'adversitat» l'aconseguim «pel gust de l'eina i de la feina». Conclou:

Aquest és el secret dels nostres redreçaments col·lectius [...]. En realitat el replegament del país cap al seu refugi essencial, cap al treball que enterra decepcions i desperta noves esperances.

A partir d'aquí, Vicens intenta matisar: l'excés també degenera en vici. I un treball d'horitzons massa propers ens pot portar a una molt esquifida visió del món.¹⁹

Possiblement aquest plantejament de Vicens ja es trobava de manera més o menys implícita en altres autors anteriors. A tall d'exemple, en alguns passatges de *La nacionalitat catalana*, Prat de la Riba ja es referia a aquesta etapa posterior a la llarga decadència de l'època moderna, de manera que en un paràgraf titulat «Renaixement. Industrialisme» deixava anar aquesta frase per explicar l'origen

19. Jaume VICENS VIVES (1954), *Notícia de Catalunya*, Barcelona, Destino, p. 46-65.

del renaixement nacional del segle XIX: «Primer [Catalunya] va córrer darrere la riquesa. Que la deixessin treballar, que no la distraguessin de la feina, era tot el que demanava».²⁰ Tant el lèxic com el sentit s'assemblen extraordinàriament als emprats quasi mig segle després per Vicens.

Sense esmentar en cap moment Jaume Vicens, un dels seus deixebles més destacats, l'historiador econòmic Jordi Nadal, ha reformulat fa ben poc la idea del mestre. I per donar-li encara més força ha apel·lat a Max Weber amb l'objectiu d'aconseguir explicar l'èxit català setcentista. En una «Introducció» –que signa conjuntament amb J. M. Benaül i Carles Sudrià– a l'*Atles de la industrialització de Catalunya 1750-2010*, situava el punt de partida de la reeixida trajectòria industrial catalana dels darrers tres segles en el canvi de mentalitat provocat per les derrotes en la Guerra de Separació (o dels Segadors) de mitjan segle XVII i encara més en la Guerra de Successió del principi del segle XVIII. Segons Nadal, «aquests desastres van imprimir un gir de 180 graus en la manera de ser i de fer dels catalans, i amb això també a la seva història». Aquest canvi en el comportament col·lectiu hauria estat motivat per la renúncia imposada per les dues derrotes abans esmentades «a la reivindicació col·lectiva, és a dir, a l'autogovern, en el qual fins aleshores havia malgastat tanta energia, per entregar-se a la reivindicació individual i als negocis de cadascú. Riquesa i benestar material en lloc de càrrecs i honors». Aquest canvi d'actitud davant la política i l'economia hauria estat en darrer terme responsable d'aquell «formigueig» (el terme és manllevat de P. Vilar) d'iniciatives empresarials en tots els sectors i a tots nivells que haurien impulsat el creixement econòmic català del segle XVIII.²¹

Estem davant d'un cas excepcional? Nadal ens diu que no. En el fons, el que va succeir amb Catalunya i els catalans no és gaire diferent del que ja Max Weber havia expressat en *L'ètica protestant i l'esperit del capitalisme*, que s'esdevé amb altres comunitats quan resten anul·lades políticament. Nadal recull una cita de l'obra de capçalera del reconegut sociòleg alemany que no em puc estar de reproduir també aquí:

Les minories nacionals o religioses que es contraposen, en qualitat d'oprimides, a altres grups opressors per la seva exclusió espontània o forçosa dels llocs

20. PRAT DE LA RIBA (1906), p. 124-125.

21. JORDI NADAL (2012), «Introducció», a JORDI NADAL; JOSEP M. BENAUL i CARLES SUDRIÀ (dir.), *Atles de la industrialització de Catalunya: 1750-2010*, Barcelona, Vicens Vives, p. 1-12.

políticament influents, solen llançar-se decidides a l'activitat industrial, que permet als seus membres més dotats satisfer una ambició que no poden complir mitjançant el servei de l'Estat.²²

Segons Nadal, «per més que [Weber] no el citi, la singularitat del cas català dins l'Espanya moderna encaixa perfectament dins de l'esquema weberian». Una interpretació que porta aquest historiador a recordar que fou a partir del segle XVIII que va començar a fer fortuna la idea de la laboriositat dels catalans. Personatges no sols originaris del Principat –abans hem vist el cas d'Antoni de Capmany– sinó d'arreu d'Espanya lloaren el seu amor al treball i fins i tot el contraposaren a la vagància dels naturals d'altres indrets. Era aquesta virtut, com de manera paradigmàtica plantejava Francisco Mariano de Nifo, el que havia fet possible el creixement econòmic català setcentista que havia convertit Catalunya en una «petita Anglaterra». Era la passió pel treball el que, a judici d'alguns dels més insignes il·lustrats castellans, si es difongués per la resta d'Espanya permetria al conjunt de la monarquia «anar a més» (prosperar) segons l'expressió que utilitzava el mateix Jovellanos.²³

¿Podem, doncs, atribuir l'empenta econòmica del set-cents català que havia de conduir al reeixit procés d'industrialització vuitcentista a una qüestió purament de caràcter, de comportament com és ara «l'amor al treball»? Josep Fontana, en la revisió de la història de Catalunya que ha publicat recentment, no n'és partidari i afirma el següent:

Aquesta activitat econòmica no tenia, però, res a veure, amb les virtuts dels catalans, i els il·lustrats que en lloaven l'amor al treball s'equivocaven en el seu diagnòstic, i eren injustos en atribuir a la vagància l'endarreriment de l'economia castellana.

Per Fontana, «el creixement econòmic català era fruit d'una evolució econòmica distinta. Perquè la industrialització no depèn solament de fàbriques i

22. D'aquesta obra existeix una excel·lent edició catalana, Max WEBER (1984), *L'ètica protestant i l'esperit del capitalisme*, Barcelona, Edicions 62. La cita que fa Jordi Nadal prové de les p. 61-62 d'aquesta edició.

23. Les referències a aquests autors provenen de VILAR (1964-1968), vol. I, p. 80-81, i FONTANA (2014), p. 248-250.

màquines, sinó que neix d'un teixit de relacions de mercat».²⁴ En definitiva, com ja deia Pierre Vilar, el que s'havia produït era «un canvi en el principi del mode de producció. Catalunya s'havia acostumat a produir no per consumir sinó per vendre. Espanya, en conjunt [a finals del segle XVIII], encara no ho havia fet».²⁵

En les darreres dècades, noves aportacions han continuat alimentant el debat entorn de les causes del creixement econòmic català setcentista, sobre les conseqüències que havia tingut la Guerra de Successió i, encara més, en relació amb els efectes del seu desenllaç sobre el creixement de l'economia catalana en el segle XVIII. Evidentment, una part molt important de les interpretacions que han donat els historiadors presenten un significatiu biaix ideològic, com no pot ser d'una altra manera, per la importància capital d'aquests esdeveniments i de les seves conseqüències pel que fa a l'evolució posterior de Catalunya.

Historiadors com ara C. Martínez Shaw han tendit a donar una visió optimista i positiva dels efectes a mitjà termini de la Guerra de Successió i, sobretot, de l'arribada de la nova dinastia borbònica a la Corona hispànica. «La victòria de Felipe V –ens diu Martínez Shaw– significó el triunfo del absolutismo y de sus presupuestos económicos». Això segons, aquest autor, no va ser pas dolent atès que «este resultado calificado por algún historiador como el fin de la “nació catalana” –en clara referència a Sanpere Miquel–²⁶, no detuvo, sino antes al contrario alentó, el crecimiento económico de Cataluña, que si, por un lado, mantuvo a lo largo del siglo XVIII la nostalgia de los fueros perdidos, por otro, pronto hizo las paces con la nueva dinastía y encontró en el nuevo marco político espacio suficiente para convertirse en una “petita Inglaterra”».²⁷ En definitiva, tal com sentència aquest mateix autor conjuntament amb Marina Alonso, en una biografia de Felip V publicada ja fa uns anys, «el rey que abolió los fueros y el rey que propició el despegue de los distintos Estados aragoneses resulta ser una misma persona, del mismo modo que el fin de la autonomía política y el comienzo del éxito económico, social y cultural resultan una misma e

24. FONTANA (2014), p. 250.

25. VILAR (1974), p. 21.

26. Salvador SANPERE MIQUEL (1905), *Fin de la Nación Catalana*, Barcelona, Tip. L'Avenç.

27. Carlos MARTÍNEZ SHAW (2012), «La Guerra de Sucesión. 1705-1714», *La Aventura de la Historia*, núm. 169, p. 24.

ndisoluble realidad».²⁸ En el fons, aquesta visió, de manera implícita, considera l'absolutisme com la forma de govern més avançada (més «moderna») i la més procliu a propiciar el creixement econòmic a partir de la implementació d'una política d'estil colbertià, seguint el patró francès. Òbviament, un plantejament d'aquest tipus oblida que precisament en aquesta època a Anglaterra s'estaven fent els primers passos vers la limitació del poder d'una monarquia que després del procés revolucionari del segle XVII s'havia vist obligada a acceptar de governar buscant sempre l'aquiescència d'aquells sectors més dinàmics en el terreny econòmic i immersos en un ràpid procés d'ascens social. Les similituds d'aquest sistema polític amb la concepció i la praxi pactista del poder ben arrelada als territoris de la vella Corona d'Aragó –i molt especialment a Catalunya– són prou evidents.

Igualment positiva, encara que molt més matussera, és la visió que ofereix en un article publicat l'any 2014 Rafael Dobado González, que no amaga en cap moment el seu biaix interpretatiu. Per començar, li dóna un títol ben provocatiu, «La recuperación tras 1714. Derrota rentable», el qual dóna peu a la revista de caire divulgatiu on es publicà aquest text de Dobado, *La Aventura de la Historia*, a inserir a la portada un reclam com el següent: «Cataluña. La derrota que la enriqueció». El seu argument queda resumit en la primera frase: «La victoria borbónica en la Guerra de Sucesión (1701-1714) tuvo consecuencias económicas favorables a largo plazo». El nucli dur de l'argument de Dobado té a veure amb la visió positiva que ofereix del reformisme borbònic, el qual hauria donat a l'economia catalana «una proyección peninsular y americana» que li hauria servit per sortir de la decadència mediterrània a què la mateixa situació geogràfica havia condemnat el Principat.²⁹

En la mateixa direcció que Martínez Shaw, encara que amb un to molt més ponderat, va la valoració que fa de la política econòmica borbònica en un treball igualment recent el barceloní afincat a Madrid, Gabriel Tortella. Aquest historiador econòmic qualifica la política econòmica dels Borbons com a «profundamente innovadora en muchas materias importantes, tales como la política

28. Carlos MARTÍNEZ SHAW; Marina ALFONSO MOLA (2001), *Felipe V*, Madrid, Arlanza Ediciones, p. 214.

29. L'article de Dobado es va publicar al número 191 de l'esmentada revista, conjuntament amb una nota breu de l'esmentat Carlos Martínez Shaw titulada «La hora de la reconciliación».

fiscal, la comercial, la monetaria e, incluso, la agraria», encara que constata que en molts terrenys «se quedó claramente a medias» de manera que, en conjunt, cal anar a cercar «el rasgo más innovador, [...] en que estuvo concebida para España en su conjunto: fue con toda probabilidad, el primer programa de política económica que se aplicó con una visión nacional española».³⁰ Tornarem tot seguit sobre els plantejaments d'aquest autor.

En conjunt, totes les visions —de les quals autors com els esmentats en els paràgrafs anteriors constitueixen exemples força paradigmàtics— que podríem qualificar d'optimistes en el sentit que veuen la guerra, el seu desenllaç i la política articulada pels Borbons com els factors desencadenants del creixement econòmic català del segle XVIII, centren la seva atenció al voltant de quatre qüestions fonamentals: la reforma fiscal derivada de la introducció del nou impost del cadastre, l'eliminació de les duanes interiors, l'adopció d'una política comercial de caire proteccionista i, sobretot, la liberalització del comerç colonial americà a partir de la supressió del monopoli gadità.

4. ELS DEBATS ENTORN LA NOVA FISCALITAT BORBÒNICA

Un primer element que no sol faltar en aquestes visions sobre la benignitat de l'adveniment de la dinastia borbònica per a Espanya, en general, i per a Catalunya molt especialment, és la referència a la reforma fiscal i la introducció de l'impost del cadastre. Segons Tortella, «Felipe V [...] llevará a cabo una política de reforma fiscal, que tratará de equilibrar las cargas entre Castilla vencedora y el Aragón conquistado». I la valoració que en fa és clara i contundent: aquesta reforma fiscal «era totalmente lógica y de justicia». Segons el catedràtic de la Universidad de Alcalá, «el Catastro benefició a Cataluña más que los nuevos impuestos de otros reinos de la Corona de Aragón: fue un impuesto mejor diseñado, más justo y más equitativo».³¹ En la valoració que fa Tortella del nou impost no trobem ni un mot sobre el caràcter repressiu amb què es va instaurar. Ni un mot, tampoc, sobre el procediment de recaptació executiva per la via del

30. Gabriel TORTELLA (2014), «La renovación económica y social de los Borbones: la política económica de España en el siglo XVIII», a Antonio MORALES MOYA (ed.), *1714. Cataluña en la España del siglo XVIII*, Madrid, Cátedra, p. 263-291.

31. TORTELLA (2014), p. 275.

constrenyiment militar, a bastament utilitzat segons han mostrat J. M. Torras Ribé i J. M. Delgado.³²

Sobre el caràcter suposadament més modern del cadastre, va ser Joaquim Nadal Farreras qui, ja fa anys, va fer unes observacions que al meu entendre encara mantenen la seva vigència. Posteriorment, la ingent quantitat de treballs publicats ha contribuït a ampliar, completar i, en algunes ocasions, matisar el punt de vista de Joaquim Nadal.³³ Les principals objeccions plantejades a la suposada modernitat i equitat del nou impost borbònic es poden resumir en els punts següents.

1) Nadal accepta que, formalment, el cadastre és un impost més modern però a la pràctica no es pot oblidar que el seu origen no es deriva d'una voluntat reformista del legislador, com pretén Tortella, sinó que, cal insistir-hi, respon a una voluntat punitiva i neix de les necessitats de cobrir les despeses d'un nombrós exèrcit d'ocupació. En aquest sentit, és molt pertinent de recordar el càlcul que en el seu moment va fer Manuel Arranz: «Durant una bona part del XVIII, al Principat hi hagué un soldat per cada 25 o 30 habitants!»,³⁴ fet que ha portat Josep M. Torras i Ribé a parlar d'una

32. Josep M. TORRAS RIBÉ (2005), *Felip V contra Catalunya. Testimonis d'una repressió sistemàtica (1713-1715)*, Barcelona, Rafael Dalmau; Josep M. DELGADO RIBAS (2015), «Después de Utrecht. El impacto de la nueva fiscalidad borbónica sobre la economía y la sociedad catalanas del siglo XVIII», a Joaquim ALBAREDA i Agustí ALCOVERRO (coord.), *Els Tractats d'Utrecht. Clarors i foscors de la pau. La resistència dels catalans*, Barcelona, Institut Universitari d'Història Jaume Vicens Vives - Museu d'Història de Catalunya, p. 374.

33. Joaquim NADAL FARRERAS (1983), *Conèixer la Història de Catalunya. Del segle XVI al XVIII*, Barcelona, Vicens-Vives, p. 122-125. Nadal ja havia dedicat la seva tesi de llicenciatura al tema: Joaquim NADAL FARRERAS (1971), *La introducción del catastro en Gerona. Contribución al régimen fiscal de Cataluña en tiempo de Felipe V*, Barcelona, Universitat de Barcelona. Entre les aportacions posteriors cal destacar la de Delgado citada a la nota anterior i, a més, Josep M. DELGADO RIBAS (1987), «Presión fiscal y asignación de recursos en la monarquía borbónica», *Manuscrits*, 4-5, p. 25-40; Josep M. DELGADO RIBAS (2010), «Construir el Estado, destruir la nación. Reformas fiscales de los primeros Borbones, el colapso del sistema de equilibrios en el Imperio español (1714-1796)», *Illes i Imperis*, 13, p. 63-85. També cal esmentar els treballs publicats en l'obra col·lectiva Antoni SEGURA I MAS; Immaculada CANET RIVES (coord.) (1988), *El catastro en España, 1714-1906*, Madrid, Ministerio de Economía y Hacienda, vol. I [corresponent al període que abraça els segles XVIII i XIX].

34. Manuel ARRANZ (1984), «Demanda estatal i activitat econòmica a Catalunya sota els primers Borbons (1714-1808)», a *Primer Congrés d'Història Moderna a Catalunya*, Barcelona, Universitat de Barcelona, vol. 2, p. 259.

«militarització obsessiva del territori»³⁵ amb l'únic objectiu d'imposar la submissió política a través del terror militar d'una província que després de les experiències de 1640 i 1705 passà a ser considerada com a extraordinàriament procliu a la rebel·lió.

2) Els autors que defensen la modernitat del nou tribut parteixen de la consideració que el cadastre era un impost de caràcter progressiu en la mesura que gravava el contribuent en funció del seu nivell de riquesa (cadastre real) o de renda (cadastre personal). En realitat, com han recordat diversos autors, el cadastre era un impost de quota. Era la monarquia qui fixava l'import total a recaptar en el conjunt del Principat i després es procedia a la distribució d'aquest import, primer entre cadascun dels corregiments en què va ser dividit el territori, i després, dins de cada corregiment, entre cada un dels municipis que en formaven part. Com ha assenyalat molt pertinentment, J. M. Delgado, això feia que a l'hora de la veritat, el nivell de riquesa i renda de cadascú només es tingués present a l'hora de repartir internament la quota assignada a cada municipi, això sense oblidar que al si d'aquests municipis l'existència de nivells importants de corrupció política feia que aquesta distribució fos sempre esbiaixada i, en general, tendís a afavorir les elits que controlaven el poder municipal. Delgado recorda, en aquest sentit, que «el paper estratègic que tenien els regidors en la dinàmica recaptatòria, [...] era el principal atractiu d'ocupar una regidoria pel que fa als membres de les elits locals».³⁶

3) Fou desproporcionadament alt al principi; inassolible, de fet, per part de moltes poblacions les quals havien sortit profundament malparades de la guerra, tal com han posat de manifest els estudis de Joan Mercader³⁷ i Josep M. Torras i Ribé,³⁸ i tal com es pot percebre en els nombrosos testimonis de què es disposa a través de la nodrida col·lecció de memòries de personatges de diversa extracció social (principalment pagesos) que foren coetanis i, per tant, patiren directament la implantació del nou tribut.³⁹

35. TORRAS I RIBÉ (2005).

36. J. Maria DELGADO RIBAS (2014), «L'economia del set-cents: desfeta, represa i crisi», a Joaquim. ALBAREDA (dir.), *Catalunya, nació d'Europa 1714-2014*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, vol. I, p. 121-175. La cita prové de la p. 136.

37. Joan MERCADER (1961), «L'establiment del reial cadastre a Catalunya i la seva fonamentació econòmica i social», a *Miscel·lània Fontserè*, Barcelona, Gili, p. 295-303; Joan MERCADER (1968), *Felip V i Catalunya*, Barcelona, Edicions 62.

38. TORRAS I RIBÉ (2005), p. 285-318, corresponents al capítol ben significativament titulat «Fiscalitat i misèria col·lectiva: la imposició del reial cadastre».

39. Una recopilació d'aquests testimonis a Enric PUJOL (ed.) (2014), *Antologia de memòries i dietaris personals catalans sobre la Guerra de Successió*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans.

Des d'unes determinades posicions historiogràfiques s'ha insistit que l'excés de pressió fiscal hauria estat ràpidament corregit a la baixa i que finalment l'import total exigít hauria quedat fossilitzat durant bona part del segle XVIII.⁴⁰ Contra aquest plantejament, E. Fernández de Pinedo ens recorda que el cadastre no era l'únic impost exigít per la monarquia a Catalunya i que, de fet, com veurem tot seguit, es va sobreposar a la resta d'impostos que pagaven prèviament els catalans a la Generalitat o a altres institucions, els quals lluny de quedar fossilitzats van experimentar considerables increments al llarg del segle.⁴¹ Josep M. Delgado encara ha estat més contundent i ha atacat d'arrel la idea de la fossilització de l'import exigít. A partir de l'estudi de l'evolució de la recaptació en diversos pobles de l'actual província de Lleida arriba a la conclusió que «es posible sostener la no fosilización de los cupos del Catastro» els quals haurien registrat entre la dècada de 1730 i la de 1780 «un incremento de casi el 70 %, sensiblemente superior al del índice de precios».⁴²

4) I és que, efectivament, el cadastre, ja ens ho deia Joaquim Nadal, no substituï sinó que se sobreposà a la fiscalitat preexistent. Les rendes i els impostos de la Generalitat foren simplement confiscats i transferits. Delgado es pregunta: «¿Se vieron favorecidos, en términos relativos, los súbditos de la Corona de Aragón, respecto a sus vecinos de la de Castilla?». La resposta la cerca en les xifres que dóna Canga Argüelles al principi del segle XIX,⁴³ en les quals detecta un error de càlcul de manera que refent les estimacions d'aquell autor, en realitat, la diferència en la pressió fiscal *per càpita* a la Corona de Castella (15,2 rals de billó per habitant) només sigui lleugerament superior a la de la Corona d'Aragó (14,4 rals de billó per habitant). En bona mesura, aquest equilibri pel que fa a la pressió tributària en els diferents territoris de la monarquia és perquè «la reforma impositiva introducida por los Borbones en Cataluña mantuvo en pie antiguos impuestos de la

40. Aquesta seria la posició d'Eduardo ESCARTÍN (1979), «La intendencia de Cataluña en el siglo XVIII», *Cuadernos de Historia. Anexos de la revista Hispania*, núm. 9, p. 39-112. Segons aquest autor, «el total de la suma a repartir en concepto de Catastro, en el primer cuarto de siglo, varía, para permanecer luego prácticamente inmutable», p. 82. Vegeu també Eduardo ESCARTÍN (1981), «El catastro catalán. Teoría y realidad», *Pedralbes*, núm. 1, p. 39-112. També és del mateix parer Agustí ALCOVERRO (2005), «El cadastre de Catalunya (1713-1845): de la imposició a la fossilització», *Pedralbes*, núm. 25, p. 231-257.

41. Emiliano FERNÁNDEZ DE PINEDO (1985), «Els ingressos de la hisenda reial a Catalunya (1717-1779)», *Recerques*, núm. 17, p. 125-139.

42. DELGADO (1987), p. 25-40.

43. JOSÉ CANGA ARGÜELLES (1968), *Diccionario de Hacienda*, Madrid, Biblioteca de Autores Españoles, p. 262. [La primera edició d'aquesta obra és de 1826-27].

Generalitat [...] y otros de tipo municipal [...] equivalentes a las contribuciones indirectas castellanas. [...] Su contabilización junto al *Catastro* haría desaparecer todo vestigio de agravio comparativo para Castilla».⁴⁴

5) Finalment, el que es produí amb la introducció del cadastre, segons Joaquim Nadal, fou un canvi radical d'òptica política derivat de la imposició del decret de Nova Planta. La fiscalitat reial va deixar de ser «negociable» (com passava amb els donatius de Corts) i les institucions pròpies perderen la capacitat de la gestió de bona part de la fiscalitat en ser-los confiscada, que no anul·lada. La imposició del cadastre neix, per tant, de l'aniquilació de les institucions de govern de Catalunya i del pactisme, la doctrina política que havia regit el desenvolupament de l'activitat político-legislativa catalana des del segle XIII.⁴⁵

En el seu estudi pioner, Joaquim Nadal parla de transferència de recursos des de Catalunya cap a la Cort, cap al centre de la monarquia. Aquest punt, tal com molt bé va precisar M. Arranz, seria molt més qüestionable en la mesura que una part molt important dels recursos aplegats per la hisenda de la monarquia a la Catalunya vençuda es quedava al país per fer front al cost del manteniment de l'exèrcit d'ocupació castellà i de les construccions militars que amb una clara vocació repressiva van haver-se de construir. Aquest seria el cas de la Ciutadella barcelonina o, fins i tot, de la monumental universitat que es va edificar a Cervera, com a premi a la fidelitat a la causa de Felip V per part de la capital de la Segarra, a la vegada que eren clausurats els Estudis de Barcelona, Lleida, Girona o Tarragona com una mesura més de repressió pel posicionament austriacista d'aquestes ciutats. Arranz addueix, a més, que el fet que els recursos es quedessin al Principat també té a veure amb les dificultats de tipus «tècnic», relacionades amb la seguretat, que hauria comportat el desplaçament de sumes tan importants de numerari cap al centre de la monarquia, de manera, que en realitat «el Cadastre, ben al contrari d'allò que s'ha dit, més que actuar com a mecanisme per transferir recursos catalans a la Cort [...] juga el paper de redistribuidor de recursos en el marc del Principat, en alimentar la despesa estatal».⁴⁶

En definitiva, contra els que com G. Tortella pretenen que el cadastre fou un impost modern que tingué un caràcter progressiu, podem adduir les parau-

44. DELGADO (1987), p. 35.

45. NADAL (1983), p. 125.

46. ARRANZ (1984), p. 264-265.

les sempre prudents de M. Arranz i R. Grau quan afirmen que com que, «en el fons, la monarquia es desentén del repartiment concret de les càrregues i dels seus efectes econòmics [...] semblen una mica fora de lloc les consideracions sobre la justícia pràctica de la contribució cadastral i les que enllacen aquesta suposada justícia amb l'empenta de l'economia barcelonina i catalana a partir del regnat de Felip V. De fet, bona part dels efectes considerats positius del cadastre es produeix al marge de les intencions del legislador i a través de la distorsió dels seus principis inspiradors».⁴⁷ En realitat, ens diu Delgado, amb les estimacions de la riquesa que es van fer en el procés d'introducció del cadastre es «pretendía acallar las numerosas quejas que se alzaron contra ella, demostrando la capacidad de pago del Principado». Però «una vez estimada su riqueza, las autoridades administrativas se despreocuparán de llevar al corriente las revisiones periódicas preceptivas de la renta catastral, y que los aumentos del cupo se aplicarán indiscriminadamente, sin tener en cuenta las transformaciones económicas sufridas por la Cataluña del siglo XVIII, que provocaron una redistribución espacial de los factores, y consiguientes aumentos diferenciales de la renta» els quals, evidentment, no es van tenir en compte en clar perjudici d'aquells indrets que quedaren al marge de la dinàmica expansiva de l'economia.⁴⁸ Per tant, res més lluny d'aquell impost imaginat per Tortella de «carácter equitativo, universal y codificado» que «impartía una certidumbre que había de facilitar el cálculo mercantil y estimular la inversión, contribuyendo al crecimiento económico».⁴⁹

5. EL DEBAT ENTORN EL PAPER DEL REFORMISME BORBÒNIC I LA LIBERALITZACIÓ DEL COMERÇ AMERICÀ

Més enllà del paper benefactor que aquesta historiografia «optimista» atribueix a la introducció del cadastre, un altre dels factors que s'acostuma a assenyalar entre els que haurien afavorit el desenvolupament econòmic català del set-cents fou el de la unificació del mercat i l'eliminació de barreres que impedièn la lliure circulació de mercaderies, la qual es va produir com a conseqüència natural del resultat de la Guerra de Successió i del procés d'assimilació de la Co-

47. ARRANZ i GRAU (1991), p. 141.

48. DELGADO (1987), p. 34.

49. TORTELLA (2014), p. 275.

rona d'Aragó. Juntament amb l'adopció d'unes primeres mesures proteccionistes (prohibicionistes, de fet) en sectors absolutament estratègics com ara la indústria cotonera,⁵⁰ aquesta unificació duanera hauria afavorit la penetració de diversos articles manufacturats catalans (tèxtils, principalment) en el mercat interior peninsular alhora que, en molts casos va precedir la instal·lació de negocis i empreses.⁵¹ És, precisament, la «conquesta pacífica» del mercat interior per part del comerç català durant el segle XVIII el que ha portat un autor com J. Ocampo Suárez-Valdés a parlar de «Espanyas vencidas» (agafant el terme d'E. Lluch) tot referint-se a aquelles regions espanyoles que van ser incapaces de sostenir la competència amb aquests nouvinguts, els productes que portaven i les activitats econòmiques que posaven en marxa.⁵²

Òbviament, sembla força incontestable que la penetració comercial catalana en l'interior peninsular es va veure afavorida per l'eliminació de duanes, però més difícil resulta situar aquest factor com a absolutament determinant de l'arrencada industrial catalana. No hem d'oblidar, com han recordat Jordi Maluquer, Jaume Torras o Josep Fontana, seguint la línia interpretativa traçada per Pierre Vilar, que tot aquest procés parteix d'una dinàmica expansiva originada a partir de la integració econòmica primer a nivell regional català que va portar diferents parts del territori del Principat mateix a desenvolupar línies d'especialització complementàries.⁵³ Sense aquesta dinàmica, que tal com ja s'ha dit més amunt va conduir, tal com insistia sempre Vilar, a una creixent orientació

50. Álex SÁNCHEZ (1989), «La era de la manufactura algodonera en Barcelona, 1736-1839», *Estudios de Historia Social*, núm. 48-49, p. 65-114; James THOMSON (1994), *Els orígens de la industrialització a Catalunya, el cotó a Barcelona: 1728-1832*, Barcelona, Edicions 62.

51. Jaume TORRAS ELIAS (1996), «La penetració catalana a l'Espanya interior en el segle XVIII. Una proposta d'explicació», a M. Teresa PÉREZ PICAZO *et al.* (ed.), *Els catalans a Espanya, 1760-1914*, Barcelona, Universitat de Barcelona, p. 27-30.

52. Joaquín OCAMPO SUÁREZ-VALDÉS (2011), «Los catalanes en España y la economía política de la ilustración: ¿“conquista pacífica” o *Espanyas vencidas*?», *Revista de Historia Moderna*, núm. 29, p. 185-203. Un contraexemple d'aquestes *Espanyas vencidas*, el tenim en el fracàs de la casa de Fèlix Part d'instal·lar una destil·leria a Aranda de Duero. Fco. Javier IGLESIA BERZOSA (2015), «Inversions catalanes a la conca del Duero durant el darrer terç del segle XVIII. El fracàs de la destil·leria de Prat i Cia.», a Josep COLOMÉ, Jordi PLANAS i Francesc VALLS-JUNYENT (ed.), *Vinyes, vins i cooperativisme vitivinícola a Catalunya*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 123-176.

53. Jaume TORRAS ELIAS (1984), «Especialización agrícola e industria rural en Cataluña en el siglo XVIII», *Revista de Historia Económica*, núm. 3, p. 113-127.

mercantil de l'activitat econòmica, per molt que s'hagués portat a terme l'eliminació de les barreres que entorpien els intercanvis amb la resta de la monarquia, difícilment s'hauria produït la penetració mercantil catalana en territoris de la Corona de Castella, com, de fet, no es va produir, a la inversa, la penetració mercantil castellana al Principat. No hem d'oblidar, com molt clarament va exposar Jaume Torras ja fa molts anys, que els orígens del desenvolupament manufacturer es troben estretament relacionats amb l'increment de la renda disponible entre sectors força amplis de la població catalana fruit, sobretot, de les transformacions experimentades per l'agricultura (molt centrades en l'aprofundiment de l'especialització vitivinícola).⁵⁴ Referint-se a aquest mateix fenomen, Jordi Maluquer va plantejar una explicació dels orígens de la profunditat del mercat regional en l'existència d'una distribució relativament equilibrada de la renda fruit, a la vegada, del caràcter força igualitari de la societat catalana.⁵⁵

De totes maneres, més enllà de la importància que per si mateixos tingueren la unificació duanera i el proteccionisme aplicat a determinades activitats, segons autors com els anteriorment citats R. Dobado i C. Martínez Shaw, per sobre de tot, ambdues tenen el valor de ser el preludi de les mesures liberalitzadores del tràfic colonial que, aquestes sí, varen constituir la pedra de toc pel que fa al paper del reformisme borbònic com a propulsor del creixement econòmic català setcentista. El debat (fins i tot podríem parlar en plural de debats) al voltant d'aquesta qüestió ha generat una literatura ingent. R. Dobado, en l'article repetidament citat, considera que pot discutir-se si el mercat hispanoamericà va tenir un paper decisiu en el desenvolupament de la moderna manufactura cotonera (al·ludint d'aquesta manera a una discussió sobre aquesta qüestió en què intervingueren, entre d'altres, el mateix Carlos Martínez Shaw, Josep M. Delgado, Antonio García Baquero i Àlex Sánchez⁵⁶) però de cap manera es pot afirmar, en opinió de Dobado, que hi tingués un paper irrellevant. Per ell, no

54. Jaume TORRAS ELÍAS (1976), «Aguardiente y crisis rural. Sobre la coyuntura vitícola 1793-1832», *Investigaciones Económicas*, núm. 1, p. 45-67.

55. Jordi MALUQUER DE MOTES (1985), «La revolución industrial en Cataluña», a Nicolás SÁNCHEZ-ALBORNOZ (compilador), *La modernización económica de España 1830-1930*, Madrid, Alianza Editorial, p. 199-225.

56. Un valuós estat de la qüestió sobre aquest debat va ser publicat per Àlex Sánchez, en un llibre d'homenatge a Carlos Martínez Shaw: Àlex SÁNCHEZ (2010): «Carlos Martínez Shaw y la manufactura algodонера catalana del siglo XVIII», a Roberto FERNÁNDEZ (ed.), *Carlos Martínez Shaw, historiador modernista*, Lleida, Universitat de Lleida, p. 103-122.

i ha dubte que les mesures liberalitzadores del comerç amb l'Amèrica colonial espanyola de 1765 i 1778 «no hicieron sino ampliar la proyección americana de la economía de Cataluña, en especial la de sus comarcas marítimas».⁵⁷

La posició d'un historiador com Josep M. Delgado, el qual ha dedicat un ingent esforç investigador al tema del comerç català amb les colònies americanes en aquests anys finals de l'Antic Règim, és tota una altra. La liberalització del tràfic americà responia sobretot a la recerca d'un increment dels ingressos fiscals i no a una política econòmica pensada per estimular cap activitat productiva en particular. En el cas concret de Catalunya, segons Delgado, va donar lloc a un ampli moviment especulatiu que va afavorir més que l'activitat industrial estrictament productiva (filatura i tissatge, pel que fa a la indústria cotonera), altres rams només d'acabat amb un afany estrictament, com s'ha dit, especulatiu (pintat i estampat de llenços de lli d'importació). Tot i que altres historiadors com ara Àlex Sánchez o Jordi Nadal han aportat arguments convincents que matisen la posició i el plantejament de Delgado,⁵⁸ el cert és que el cicle expansiu lligat al «lliure comerç» va durar relativament poc. En aquest sentit podem parlar d'una autèntica dècada prodigiosa entre 1784 i 1793, però justament només d'això: una dècada. Per una banda, la ràpida saturació del mercat americà va provocar una caiguda del guany en les trameses de mercaderies des de Catalunya (amb moments puntuals de crisi aguda com el 1787, de forma que la saturació del mercat provocava la fallida de les empreses més directament implicades en aquest tipus d'operacions). Per altra banda, l'inici d'un llarg període de conflictes bèl·lics a partir de 1793 i que es prolonga fins a 1814 va fer que l'accés al mercat colonial esdevingués extraordinàriament complicat i, en els moments àlgids de l'enfrontament amb Gran Bretanya, pràcticament impossible.⁵⁹

57. Rafael DOBADO GONZÁLEZ (2014), «La recuperación tras 1714. Derrota rentable», *La Aventura de la Historia*, núm. 191, p. 16-25 (cita extreta de la p. 25).

58. Àlex SÁNCHEZ; Jordi NADAL (1998), «En los orígenes del éxito algodonero catalán», a G. GAVIGNAUD-FONTAINE; H. MICHEL i F. PELQUIER (ed.), *De la fibre à la fripe. Le textile dans la France méridionale et l'Europe méditerranéenne (XVIIe-XXe siècles)*, Montpellier, Université Paul Valéry, p. 35-57.

59. Josep M. DELGADO RIBAS (1982), «El impacto de las crisis coloniales en la economía catalana, 1787-1807», a Josep FONTANA (ed.), *La economía española al final del Antiguo Régimen. III. Comercio y colonias*. Madrid, Alianza Editorial, p. 99-169.

Com hem intentat mostrar altres autors, en realitat, l'aportació del comerç americà al creixement econòmic i industrial català no va ser determinant fins ben entrat el segle XIX quan, precisament, ja s'havien perdut definitivament les colònies continentals i aquest comerç es va haver de replegar cap als darrers reductes de l'Imperi espanyol de Cuba i Puerto Rico, fins a convertir aquestes illes en el centre articulador d'un complex entramat de relacions econòmiques (no sols comercials).⁶⁰ Una dada ens sembla del tot eloqüent. Contra les 79 expedicions comercials que de mitjana partiren de Catalunya cap a l'Amèrica colonial entre els millors anys del Lliure Comerç de 1784 a 1795, en els anys de 1841 a 1848 salparen del port de Barcelona una mitjana de 248 embarcacions cada any en direcció als ports colonials (i també alguns de no colonials) de l'altre costat de l'Atlàntic. Aquesta és l'autèntica dimensió dels efectes de les mesures liberalitzadores dels governs de l'època de Carles III.⁶¹ Sense negar que els anys finals del segle XVIII constitueixen una fase important en un procés, molt llarg, del desenvolupament del comerç català a Amèrica (el qual molt possiblement arrencaria de finals del segle XVII, quan ja tenim constància de tràfic indirecte a través dels ports de Cadis i Lisboa), cal no deixar-se portar per interpretacions que carreguen tota la seva força explicativa en l'adopció d'unes mesures polítiques les quals, en realitat, perseguien uns objectius que res tenen a veure amb el que es pretén explicar.

Tot plegat ens porta a concloure amb Josep Fontana que «la mitologia que atribueix a la política econòmica dels Borbons un paper decisiu en el creixement econòmic català, no té cap fonament. És evident que els comerciants catalans van treure profit d'algunes de les noves circumstàncies, que no havien estat pensades per afavorir-los, com de la relativa unitat del mercat interior

60. Josep M. FRADERA (1987), *Indústria i mercat: les bases comercials de la indústria catalana moderna (1814-1845)*, Barcelona, Crítica; Pere PASCUAL (1990), *Agricultura i industrialització a la Catalunya del segle XIX: formació i desestructuració d'un sistema econòmic*, Barcelona, Crítica; Pere PASCUAL (2004), «Moneda e industria. La reforma de 1824 y la acuñación de moneda en Barcelona (1836-1848)», *Revista de Historia Industrial*, núm. 26, p. 57-99. Sobre el paper transcendental de les Antilles espanyoles per a l'economia catalana de la primera meitat del segle XIX vegeu també dos interessants estudis de cas: César YÁÑEZ GALLARDO (1995), *Emigración ultramarina y familia catalana en el siglo XX. Los Moreu Rabassa de Calella*, Mataró, Caixa Laietana, i Raimon SOLER BECERRO (2003), *Emigrar per negociar. L'emigració a Amèrica des de la comarca de Garraf: el cas de Gregori Ferrer i Soler, 1791-1853*, Vilanova i la Geltrú, Edicions del Cep i la Nansa.

61. Francesc VALLS-JUNYENT (2004), *La Catalunya atlàntica*, Vic, Eumo.

i, més endavant, del «comerç lliure» amb Amèrica. Però pel que fa a política econòmica, si és que es pot dir que a la monarquia espanyola hi hagués en aquest temps alguna cosa que respongui a aquesta denominació, no va tenir cap efecte positiu ni aquí ni enlloc, com ho demostra el fet que fos incapaç de suscitar formes de creixement semblants a les de Catalunya en altres parts de la monarquia». ⁶²

6. CONCLUSIONS

Un procés d'industrialització primerenc i força reeixit ha convertit aquesta activitat, la indústria, en un dels elements tòpics de la identitat catalana. Catalunya s'ha pogut definir com un país industrial en un context mediterrani on les àrees que van seguir el camí traçat per Gran Bretanya des de finals del segle XVIII són pràcticament inexistents. I ho ha pogut fer encara més, enfront d'una Espanya on (amb l'altra excepció, evidentment, del País Basc) la industrialització no va arribar fins a dates relativament recents, ben avançat el segle XX, i en el context polític del règim dictatorial del general Franco.

Aquesta gran arrencada industrial de Catalunya enfonsa les seves arrels en el segle XVIII. Fou aquella Catalunya vençuda, que havia perdut les seves institucions i les seves constitucions per culpa de l'aposta que un ampli sector del país (i molt especialment de la seves classes dirigents) va fer en un conflicte internacional com va ser la Guerra de Successió a la monarquia espanyola, la que va saber conduir el procés de creixement i transformació de l'economia catalana —que, de fet, havia començat en les dècades anteriors a aquella guerra— cap al punt idoni per a l'inici d'una industrialització a l'anglesa.

El fet que coincideixi el fort creixement de l'economia amb el triomf de l'absolutisme centralista borbònic ha obert les portes a interpretacions que pretenen lligar una cosa amb l'altra. Des dels coetanis fins als historiadors actuals hi ha hagut posicionaments contraposats, i a vegades clarament enfrontats, en relació amb el paper de la nova situació política creada a Espanya per l'entronització de la dinastia borbònica com a responsable del creixement econòmic català setcentista, previ a l'inici de l'arrencada industrial.

62. FONTANA (2014), p. 239.

El caràcter benèfic de la important demanda militar derivada de l'ocupació de Catalunya al final de la guerra i de les expedicions italianes de Felip V, la introducció de l'impost «modern» del cadastre, la unificació duanera que va suposar l'eliminació de barreres entre l'antiga Corona d'Aragó i la de Castella, l'adopció de mesures proteccionistes per a determinades activitats industrials i, sobretot, la liberalització del comerç colonial americà a l'època de Carles III, són els elements adduïts per una historiografia que acudint a l'expressió recentment encunyada per Roberto Fernández podríem qualificar de «filoborbònica».⁶³ Davant d'aquesta interpretació, una altra emergida d'un paradigma que Fernández qualifica de «filoaustriacista» ha mostrat –crec que en línies generals de manera molt més convincent–, que sense negar el paper de la demanda militar, difícilment se'l pot considerar l'únic element propulsor del creixement econòmic, que el cadastre no va ser ni tan «modern», ni tant «just» com s'ha pretès i, que si la integració de mercat, determinades mesures proteccionistes i la liberalització del comerç colonial americà van tenir a veure amb el creixement econòmic català, en bona mesura fou com a conseqüència que a Catalunya, com diria Capmany, de molt abans existien les condicions que havien de fer possible treure partit d'aquests canvis en el marc polític i administratiu. Són aquestes condicions prèvies, més que no pas els canvis en el marc institucional i determinades mesures de política econòmica, les que impulsaren la transformació del que Vilar en va dir «el principi del mode de producció», que va fer possible caminar amb pas ferm cap al ple desenvolupament del capitalisme industrial ja al segle XIX.

63. Roberto FERNÁNDEZ (2014), *Cataluña y el absolutismo borbónico. Historia y política*, Barcelona, Crítica. Amb aquesta obra monumental de revisió historiogràfica el seu autor pretén situar-se en una posició intermèdia respecte de les dues visions, filoborbònica i filoaustriacista, sense que, a parer meu, assoleixi el seu objectiu.